

**Van ambtenaar tot vrouwengek:
de posthume loopbaan van Cui Hao (ca. 695-758?)**

Afscheidscollege uitgesproken door

Prof. dr. W.L. Idema

aan de Universiteit Leiden
gehouden op vrijdag 27 augustus 1999.

De eerste driekwart van de achtste eeuw geldt in de Chinese literatuurgeschiedenis onomstreden als de periode van de grootste bloei van de klassieke Chinese poëzie. Deze periode maakt deel uit van de Tang-dynastie (618-906), en wordt in het algemeen aangeduid als de Hoge Tang, ter onderscheiding van de Vroege Tang (de zevende eeuw), de Midden-Tang (785-835) en de Late Tang (835-906). De periode van de Hoge Tang viel grotendeels samen met de regering van Keizer Xuanzong (reg. 712-756). Zijn lange bewind werd gekenmerkt door vrede en voorspoed binnen de grenzen en militaire machtontplooiing daarbuiten. In 755 kwam echter de Sogdische generaal in Chinese dienst An Lushan in opstand in het huidige Peking. Hij veroverde nog in het najaar van 755 de oostelijke hoofdstad Luoyang, en in het voorjaar van 756 ook de westelijke hoofdstad Chang'an (het huidige Xi'an). Pas na een lange en verwoestende oorlog werd de opstand in 763 min of meer onderdrukt.

Tijdgenoten en latere Chinese historici weten deze bijna fatale instorting van de Tang-dynastie aan de passie van Keizer Xuanzong voor zijn favoriete concubine, de Verheven Gade Yang (Yang *guifei*). De Verheven Gade Yang was haar loopbaan ten paleize begonnen als een van de vele schoondochters van de keizer, maar toen deze haar mollige schoonheid eenmaal had waargenomen terwijl ze zich verhief uit het water van de warme bronnen bij Huaqing had hij haar in zijn eigen harem opgenomen. Nadat de Keizer in 756 in paniek de door An Lushan bedreigde hoofdstad ontvluchtte, dwong de garde de oude Keizer haar de opdracht te geven om zelfmoord te plegen.¹ Deze tragische geschiedenis leverde door de eeuwen stof aan dichters, verhalenvertellers, toneel-schrijvers en romanciers, maar dat is vandaag niet mijn onderwerp want dat zou ons veel te ver voeren.

Dichters van de Hoge Tang als Wang Wei (?-761), Li Taibai (Li Bai; 701-762) en Du Fu (712-770) worden tot op de dag van vandaag gelezen. Hun werk vond al tijdens de Tang-dynastie verspreiding in geheel Oost-Azië. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw is het ook vertaald in westerse talen. Dat betekent niet dat zij al bij leven allen als de belangrijkste dichters van de Hoge Tang golden. Zeker, Wang Wei's werk werd door zijn tijdgenoten zeer gewaardeerd, maar Li Taibai werd vooral bewonderd als een excentrieke uitzondering en Du Fu schreef zijn beste werk pas als balling en vluchteling na het uitbreken van de opstand van An Lushan. Eerst vanaf het begin van de negende eeuw golden Li Taibai en Du Fu met Wang Wei als de grootste dichters van de Hoge Tang.²

Als we echter afgaan op het aantal opgenomen gedichten per dichter in bloemlezingen uit de jaren veertig en vijftig van de achtste eeuw, was een zekere Cui Hao een van de belangrijkste dichters van die periode.³ Maar nu resten ons van deze Cui Hao slechts

een aanbevelingsbrief en een veertigtal gedichten.⁴ Daaruit blijkt hij een virtueuze voortzetter van de poëzie uit de voorafgaande eeuw, wiens aarzelende aanzetten tot vernieuwing door latere dichters echter verre werden overtroffen.⁵ Als de naam van Cui Hao al wordt genoemd, is dat als de schrijver van één gedicht, het gedicht van de Toren van de Gele Kraanvogel. Dit gedicht van acht regels is een zogenaamd normgedicht; door de gezaghebbende criticus Yan Yu is het rond 1200 uitgeroepen tot het mooiste normgedicht van de Tang-dynastie. Maar ook dit gedicht is vandaag niet mijn onderwerp - daar heb ik vierentwintig jaar geleden al eens over gesproken en zoveel heb ik daar nu nog steeds niet aan toe te voegen.⁶

In de traditionele Chinese opvatting van poëzie is een gedicht de verwoording van een reactie op een ervaring of gebeurtenis in het leven van de dichter. De dichter getuigt. Om zijn poëzie te begrijpen (en daardoor zijn persoonlijkheid te leren kennen), moet men dus weet hebben van de biografie van de dichter. Dikwijls is dat niet zo'n groot probleem. De Chinese dynastieke geschiedenissen bestaan voor het grootste gedeelte uit levensberichten, en ook het verzameld werk van menig schrijver wordt voor een groot gedeelte gevormd door biografische schetsen in verschillende genres, die in het algemeen kort na het verscheiden van hun onderwerp zijn opgesteld en in het algemeen redelijk betrouwbaar mogen worden geacht wat betreft de feiten die ze mededelen.⁷ In het geval van Cui Hao ontbreekt echter zo'n uitgebreid eigentijds levensoverzicht. De uitvoerigste notitie over zijn leven vinden we in de *Tang caizi zhuan* (Biografieën van Tang dichters), een verzameling van korte biografische schetsen van Tang dichters, kort na 1300 samengesteld door de Oeigoerse liefhebber van Chinese poëzie Xin Wenfang. Diens aan Cui Hao gewijde notitie luidt als volgt:

[Cui] Hao was afkomstig uit Bianzhou (Kaifeng). In het elfde jaar van de regeringsperiode Kaiyuan (723) nam hij onder Yuan Shaoliang met succes deel aan het examen voor *jinshi*.⁸ Tijdens de regeringsperiode Tianbao (742-755) was hij plaatsvervangend directeur van het bureau voor eretitels van de Keizerlijke Kanselarij.

De gedichten uit zijn jeugd zijn wulps van zin en bezorgden hem de reputatie van lichtzinnigheid. Maar in zijn latere jaren begon hij in de normale stijl te schrijven; werking en structuur waren indrukwekkend. Zodra hij eenmaal de grensstreken had gezien, beschreef hij het soldatenleven tot in alle details en zijn ongeëvenaarde scheppingen kunnen vaak op één lijn staan met het werk van Bao [Zhao] en Jiang [Yan].⁹

Later bezocht hij Wuchang. Toen hij daar de Toren van de Gele Kraanvogel beklom, schreef hij diep ontroerd een gedicht. Toen Li Bai daar kwam, zei deze: „Het landschap doet zich aan mij voor maar 'k kan het niet verwoorden/ Want het gedicht van die Cui Hao steekt boven alles uit.“ En hij vertrok zonder zelf iets geschreven te hebben. Hier geldt: een wijs vakman weet wanneer hij is verslagen.

Maar [Cui Hao's] levenswandel was nogal minderwaardig. Hij hield van gokken en was verslaafd aan de drank. Bij de keuze van een echtgenote nam hij de mooiste, en als ze hem maar even niet beviel, liet hij haar meteen weer gaan. In totaal ruilde hij zo verschillende keren [van vrouw].

Daarvoor nog had Li Yong gehoord van de faam van zijn gaven en hij had een kamer vrijgemaakt om hem te ontvangen. Toen Hao aankwam en zijn gedichten liet aanbieden, was het eerste gedicht: „Met vijftien wordt ze Wang Chang's echtgenote.“ Yong tierde: „Die snotaap kent geen enkel fatsoen!“ Zonder hem binnen gelaten te hebben, keerde hij terug naar zijn privé vertrekken.

Hao beulde zich af in het maken van gedichten. Toen hij hersteld was van een ziekte en erg mager was, zeiden zijn vrienden voor de grap tegen hem: „Dat komt niet door die ziekte, je bent zo uitgemergeld omdat je je zo afbeult bij het maken van gedichten!“ Dit werd een bekend bonmot.

Cui Hao overleed in het dertiende jaar van de regeringsperiode Tianbao (754). Zijn gedichten vormen één rol, die nog steeds in circulatie is.¹⁰

Deze notitie is een compilatie van citaten uit oudere werken, een lappendeken van stukjes tekst van zeer verschillende herkomst.¹¹ Als de genoemde feiten nu maar betrouwbaar zouden zijn hadden we nog iets, in elk geval een „echte dichter“, een liefhebber van *Wein, Weib und Gesang* die niet schroomt de hoogsten in den lande voor het hoofd te stoten omdat de poëzie zijn hoogste passie is, een waardige evenknie van de *poëts maudits* van het negentiende eeuwse Europa. Geen wonder dan ook dat deze notitie ten grondslag ligt aan de lemmata over Cui Hao in moderne naslagwerken en aan studies over man en oeuvre. Helaas, in het vervolg van dit college zal ik aannemelijk trachten te maken dat deze notitie niet is opgebouwd uit afzonderlijke feiten uit het leven van de dichter maar uit momentopnamen van verschillende stadia in de posthume ontwikkeling van zijn reputatie.¹²

In de *Guoxiu ji* (De beste dichters van de huidige dynastie), een bloemlezing van gedichten uit de eerste helft van de achtste eeuw waarin geen gedichten van na 744 zijn opgenomen en die waarschijnlijk kort na dat jaartal is afgesloten, zijn niet minder dan zeven gedichten opgenomen van Cui Hao. De overgrote meerderheid van dichters in deze bloemlezing is slechts met een of twee gedichten vertegenwoordigd, en alleen de allerbesten krijgen het hoge aantal van zeven gedichten toebedeeld. Cui Hao verkeert wat dit betreft in het uitstekende gezelschap van Wang Wei en Meng Haoran, wier roem blijvender is gebleken. De *Guoxiu ji* spreekt verder geen oordeel uit over de opgenomen dichters, maar in de inhoudsopgave wordt wel de ambtelijke rang vermeld van elke opgenomen schrijver en Cui Hao blijkt vice-directeur van de keizerlijke stoeterij te zijn op dat moment.¹³ In de *Heyue yingling ji* (De uitzonderlijkste geesten van stromen en bergen), een bloemlezing uit 753 door een zekere Yin Fan, wordt de selectie van

elf gedichten door Cui Hao echter voorafgegaan door het volgende kritische oordeel:

Door de gedichten uit zijn jeugd verwierf [Cui] Hao een reputatie van lichtzinnigheid maar in zijn latere jaren begon hij in de normale stijl te schrijven en waren werking en structuur („wind en beenderen“) indrukwekkend. Zodra hij eenmaal de grensstreken had gezien, kon hij het soldatenleven volledig beschrijven. Regels als „Hij joeg de vijand na tot bij de Liao/ En keerde in galop terug naar Yuyang -/Beschadigd was zijn gouden maliënkolder,/ Aan flarden was zijn sabelbonten mantel“ en „De lentewind waait door het korte gras -/ Hoe vrolijk draven paarden bij de jacht!/ Een pijl gepakt - en naar elkaar gekeken,/ De stijve boog pas met een pees bespannen“ staan op één lijn met het werk van Bao Zhao.¹⁴

In de eerste helft van de achtste eeuw was het blijkbaar de hoogste vorm van lof om een eigentijds dichter te vergelijken met de vijfde eeuwse dichter Bao Zhao (ca. 414-466). Zelfs Du Fu wist niets beters te bedenken in een gedicht ter bewieroking van de door hem bewonderde Li Taibai.¹⁵ Intrigerender is natuurlijk de verwijzing naar de jeugdgedichten die Cui Hao een reputatie van lichtzinnigheid zouden hebben bezorgd. Maar daar doet Yin Fan echter verder het zwijgen toe.

Een kleine eeuw later, in het begin van de negende eeuw, weet Li Zhao (overl. ca. 835) echter opeens wel welk gedicht schuld is aan deze reputatie. In zijn *Guoshi bu* (Aanvullingen op de geschiedenis van de huidige dynastie) treffen we namelijk de volgende anekdote aan:

Cui Hao had een mooie reputatie. Li Yong wilde hem eens ontvangen en had al een gastenverblijf voor hem in gereedheid laten brengen. Toen Hao aankwam en zijn geschriften liet aanbieden, was het eerste gedicht: „Met vijftien wordt ze Wang Chang's echtgenote“. Yong stond tierend op en zei: „Die snot-aap kent geen enkel fatsoen!“ En vervolgens liet hij hem niet binnenkomen.¹⁶

Deze korte anekdote heeft stof gegeven tot veel discussie. Het was tijdens de Tang-dynastie gebruikelijk dat jongelieden uit de provincie die carrière wilden maken aan het hof en toegang wilden verkrijgen tot vooraanstaande ambtenaren, aan deze hoge heren een selectie van hun literaire werk lieten toekomen om hen te overtuigen van hun kwaliteiten.¹⁷ Li Yong (678-747) had een lange en wisselvallige loopbaan tijdens de eerste helft van de achtste eeuw en was een van de belangrijkste patronen van zijn tijd. Het gedicht dat zijn woede gewekt zou hebben is bewaard en zou als volgt vertaald kunnen worden:

In oude trant

Met vijftien wordt ze Wang Chang's echtgenote,
Bevallig treedt ze binnen in zijn woning.
Ze laat zich voorstaan op haar jonge jaren
En bovendien, haar man is officier!

Haar dans houdt van het groen van 't *Beekje Voor*,
Haar lied bemint de lange Middernacht.
In vrije tijd „de strijd der honderd bloemen“:
De hele dag blijft zij in négligé.¹⁸

Dit gedicht, dat ook in de eerste persoon vertaald zou kunnen worden („Met vijftien word ik Wang Chang's echtgenote,/ Bevallig treed ik binnen in zijn woning ...“), is een normgedicht met een regellengte van vijf syllaben. In zijn soort is het een gekund gedicht. Wang Chang is in de poëzie van de Tang-dynastie een conventionele benaming van een bemiddelde jongeman uit een vooraanstaande familie („Rijk de Koning“). Ofschoon de voorgeschreven parallellie in de regels drie en vier niet zo bijzonder is,¹⁹ was de dichter zelf waarschijnlijk zeer tevreden over de parallellie in regels vijf en zes, waarin 't *Beekje Voor*, de naam van een dansmelodie, wordt gecontrasteerd met „Middernacht“, dat hier zowel de naam is van een legendarische courtisane als de aanduiding van de amoureuze poëzie die met haar naam verbonden is. „De strijd van honderd bloemen“ was een spel dat op verschillende manieren gespeeld kon worden, maar als dit spel de vrijetijdsbesteding is van deze jonge bruid zijn zang en dans blijkbaar haar dagvulling.

Onderwerp en woordgebruik van het gedicht sluiten nauw aan bij de balladen van de periode van de Zes Dynastieën (vierde-zesde eeuw). De beroemde geleerde Hu Yinglin (1551-1602) merkte naar aanleiding van deze anekdote over de mislukte ontmoeting van Cui Hao en Li Yong dan ook het volgende op:

„Met vijftien wordt ze Wang Chang's echtgenote,/ Bevallig treedt ze binnen in zijn woning.“ Deze regels zijn geheel in de stijl van de balladen maar Li Yong zag daarin de onbeschaamdheid van een snotaap. Zou hij dan nooit ook maar iets gelezen hebben van het werk van de dichters uit de periode van de Zes Dynastieën? Tijdens de Tang-dynastie selecteerde men ambtenaren op basis van hun poëzie en dan heb je dit soort lieden! Dat is toch echt belachelijk!²⁰

Sommige moderne geleerden hebben getracht Li Yong's woedeuitbarsting in verband te brengen met veranderingen in literatuuropvatting in de loop van de achttste eeuw: naarmate ook aan de poëzie inhoudelijk hogere eisen werden gesteld als verwoording van waarden, werd de poëzie van de Zes Dynastieën met al haar liefdevolle beschrij-

vingen van een luxe leven steeds scherper veroordeeld als lichtzinnig en onbeduidend.²¹ De Amerikaanse sinoloog Stephen Owen interpreteert het gedrag van Cui Hao zelfs als een bewuste provocatie.²² Li Yong zou in die visie waarschijnlijk de voorkeur gegeven moeten hebben aan Cui Hao's gedicht *Water klaar als een spiegel*, een gelukkig in zijn oeuvre zeer uitzonderlijk voorbeeld van moralistisch gerijmel:

De Heilige benut u als vermaning,
De hoogste goedheid leent u diepst gevoelen:
Uw blanke reinheid steunt op gave deugd,
Uw klare puurte heeft een enig hart.
Een kwade valsheid weet u niet te schenden,
Geen zwervend slijk kan u dan ook bevuilden.
Hangt in het mens'lijk hart die hoge spiegel,
Hoe kan mij levenslang dan iets gebeuren?
Bij deze bron kan ik mijzelf vermanen,
Ik observeer mijzelf als in een glas.
Wie recht en nauwgezet zijn huis bestiert,
Behoudt in eeuwigheid een schone naam.²³

Andere moderne geleerden hebben de historische betrouwbaarheid van deze anekdote echter in twijfel getrokken. Als Cui Hao inderdaad in 723 met succes aan het *jinshi* examen deel genomen zou hebben (andere bronnen houden het op een jaar eerder of later), en de mislukte ontmoeting kort daarvoor plaatsgevonden zou moeten hebben, zou dat zeer onwaarschijnlijk zijn omdat Li Yong op dat moment niet in de hoofdstad diende.²⁴ Maar voor weer andere geleerden is dat nu juist een aanleiding om te betogen dat de mislukte ontmoeting dus een tiental jaren eerder, tijdens de eerste jaren van de regering van keizer Xuanzong, plaatsgevonden zou moeten hebben toen Li Yong wel in de hoofdstad diende.²⁵

Li Zhao's anekdote over de mislukte ontmoeting van Cui Hao en Li Yong roept dus vele vragen op zolang we deze anekdote willen lezen als een verslag van een historisch feit uit de vroege jaren van de achtste eeuw. Die vragen vallen echter weg zodra we deze anekdote lezen als een beantwoording van de door Yin Fan opgeworpen vraag en als een weerspiegeling van gewoonten en verwachtingen in de eerste jaren van de negende eeuw. Terwijl het *jinshi* examen in de eerste helft van de achtste eeuw nog weinig status genoot, was het in de eerste helft van de negende eeuw een belangrijke toegangspoort geworden tot de keizerlijke bureaucratie en beloofde het een snelle carrière. Hoge ambtenaren werden overstromd door de portefeuilles met het werk van jonge ambitieuze literaten die hun patronage zochten (en hun hulp bij het slagen voor het examen). Anecdoten uit deze periode weten te vertellen dat beroemde dichters als Bai Juyi en Li He de aandacht van machtige meesters wisten te winnen met de eerste regel van hun eerste gedicht. Andere dichters betoonden hun dienstbaarheid aan hun moge-

lijke patroons door zich in hun gedichten te presenteren in de persona van een jonge bruid. Van de hand van de dichter Zhu Qingxu (eerste helft negende eeuw) is bijvoorbeeld het volgende gedicht bewaard:

Kort voor het examen aangeboden aan de directeur van het Bureau voor Waterwegen Zhang Ji

Het bruidsvertrek: de rode kaarsen zijn vannacht gedoofd -
Vanochtend vroeg zal zij zijn vader groeten en zijn moeder.
Zij heeft zich opgemaakt en vraagt heel zacht haar manlief:
Zijn zo mijn wenkbrauwen geschilderd naar de laatste mode?²⁶

Zhu Qingxu karakteriseert zichzelf dus in dit gedicht als de schuchtere bruid die, nu ze na de huwelijksnacht voor het eerst haar opwachting zal maken bij haar schoonouders, de raad vraagt van haar echtgenoot. Maar als er in het werk van Cui Hao nu één gedicht is dat in een dergelijke situatie de woede zou kunnen wekken van een verhoopte beschermheer, dan is dat natuurlijk wel „Met vijftien wordt ze Wang Changs echtgenote“: de dichter karakteriseert zichzelf als een lellebel die leeft voor zang en dans, en karakteriseert tegelijkertijd zijn beoogde patroon als een rijke playboy. En als er natuurlijk in de eerste helft van de achtste eeuw een patroon in aanmerking kwam om over dit gedicht in woede te ontsteken, dan was het wel Li Yong. Zijn vader Li Shan was de bezorger van de becommentarieerde editie van de *Wenxuan* (Keuze van teksten), de door iedereen benutte bloemlezing van voorbeelden voor de correcte verwoording van correcte gevoelens in elke situatie en in ieder genre. Li Zhao's anekdote, waar we inmiddels zo lang bij hebben stilgestaan, wordt mijns inziens het beste gelezen als een latere concretisering van Yin Fan's enigmatische uitspraak over de lichtzinnigheid van Cui Hao's jeugdwerk.

Poëzie werd in het traditionele China gelezen om de dichter te leren kennen: wie lichtzinnige gedichten schreef moest wel een losbandig leven hebben geleid. En inderdaad, wanneer in de tiende eeuw de dynastieke geschiedenis van de Tang wordt samengesteld en aan Cui Hao een korte notitie wordt gewijd in het hoofdstuk *Wenyuan* (Gaarde der literatuur), is de lichtzinnigheid van zijn gedichten overgedragen op zijn persoonlijke levenswandel:

Van de bekende schrijvers uit de regeringsperioden Kaiyuan (713-751) and Tianbao (752-755) slaagden Cui Hao uit Bianzhou, Wang Changling en Gao Shi uit de Hoofdstedelijke Prefectuur en Meng Haoran uit Xiangyang er maar niet in om carrière te maken. Slechts Gao Shi bereikte [later] een hoge positie; hij heeft dan ook een eigen biografie. Cui Hao nam met succes deel aan het examen voor *jinshi*. Hij had uitmuntende gaven maar gedroeg zich niet als een heer; hij hield van gokken en drinken. Toen hij in de hoofdstad

vertoefde, lette hij bij de keuze van een echtgenote alleen op het uiterlijk; als ze hem maar even niet beviel, zond hij haar weer heen. Dit gebeurde enkele keren. Hij beëindigde zijn ambtelijke loopbaan in de rang van plaatsvervangend directeur van het bureau voor eretitels. Hij stierf in het dertiende jaar van de regeringsperiode Tianbao (754).²⁷

Bronnen uit de achtste en negende eeuw verschaffen echter in het geheel geen details over Cui Hao's kleurrijke levenswandel, zodat het vermoeden alleszins gewettigd lijkt dat de bron van de geschiedschrijver gezocht moet worden in de fantasie van latere generaties, die zich vooral lieten leiden door hun interpretatie van Cui Hao's gedichten.

Het beeld dat in deze latere bronnen wordt opgeroepen van Cui Hao als geniale dichter en gokker, dronkeboer en ontrouwe echtgenoot komt nu wel heel dicht bij het traditionele beeld van zijn jongere, maar later veel beroemdere tijdgenoot Li Taibai. Ook de vergelijking van hun poëzie lag dus voor de hand. In het algemeen werd het werk van Li Taibai verre boven dat van Cui Hao gesteld, maar in één geval werd vanaf de elfde eeuw de palmars aan Cui Hao gegund: Li Taibai zelf zou hebben toegegeven dat Cui Haos gedicht op de Toren van de Gele Kraanvogel niet te overtreffen was. Deze anekdote wordt voor het eerst vermeld in de elfde eeuw, door een zekere Li Tian (962?-1051?) in zijn anecdotenbundel *Gaiwenlu* (Wat je gehoord moet hebben):

Het gedicht *Opschrift op de Toren van de Gele Kraanvogel* van Cui Hao uit de Tang-dynastie luidt als volgt:

Ooit is hier vroeger iemand op een witte wolk verdwenen
En nutteloos bleef hier de Toren van de Gele Kraan:
De gele kraan, eenmaal verdwenen, kwam geen tweede keer -
De witte wolken wachtten, duizend jaren, nutteloos.
In 't zonnig water scherpgetekend bomen van Hanyang,
Het geurig gras wast weeld'rig op de Papegaaienbank.
De avond valt en mijn geboortestreek, waar mag die zijn?
Nevel en golven op de Stroom stemmen een mens zo droevig!

[Li] Taibai genoot een grote faam maar zelfs hij zei nog: „Het landschap doet zich aan mij voor maar 'k kan het niet verwoorden/ Want het gedicht van die Cui Hao steekt boven alles uit.“ Omdat hij een vergelijkbaar gedicht wilde maken om te laten zien wie wel de beste was, schreef hij daarop het gedicht *Bij het bestijgen van het Feniks-terras*.²⁸

Deze anekdote wordt herhaald in verschillende bundels van kritische beschouwingen over poëzie uit de elfde en twaalfde eeuw. Alleen Ji Yougong (*jinsi* 1121), de samen-

steller van de *Tangshi jishi* (Bekende feiten bij gedichten uit de Tang-dynastie), de uitvoerigste bloemlezing van Tang gedichten uit de twaalfde eeuw, toonde zich sceptisch. Natuurlijk haalde hij deze inmiddels overbekende anekdote aan in zijn werk, maar hij sloot haar af met een veelzeggend: „Maar ik ben bang dat het niet zo is gegaan“.²⁹ Dat belette echter Yan Yu (ca. 1200) niet om in zijn veelgelezen *Canglang shihua* (Beschouwingen over poëzie bij de Canglang-rivier) Cui Hao's gedicht op de Toren van de Gele Kraanvogel uit te roepen tot het mooiste normgedicht met een regellenge van zeven syllaben van de hele Tang-dynastie.³⁰ Critici hebben zich sindsdien in de vreemdste bochten gewrongen om argumenten voor dit oordeel aan te dragen.³¹

Inmiddels hebben we vrijwel alle lapjes uit de lappendeken van Xin Wenfang's biografie van Cui Hao nageplozen en we hebben gezien dat zijn bronnen van zeer uiteenlopende datum zijn, en dus ook van verschillende waarde als bron voor de reconstructie van het leven van Cui Hao door de groeiende afstand in tijd tussen het vermeende feit en optekening. In hun historische volgorde geplaatst blijken deze bronnen veel bruikbaar zodra we ze lezen als stadia in de ontwikkeling van de legende van Cui Hao. Naarmate in de Tang en later in de Song het examensysteem met zijn grote nadruk op literair talent als paspoort tot een glanzende carrière maatschappelijk belangrijker werd, groeide de behoefte aan een verklaring waarom Cui Hao, ondanks zijn evidente talent, bleef steken in de laagste rangen van de bureaucratie. Cui Hao werd gemodelleerd naar het volmaakte voorbeeld van de geniale misfit, zijn jongere tijdgenoot Li Taibai, maar met één verschil: terwijl Li Taibai zijn beste werk in dronenschap schreef, zwoegde Cui Hao over zijn verzen. Chinese geleerden hebben de bron van Xin Wenfang's anekdote over Cui Hao's moeizame produktie niet kunnen achterhalen. Nu moet men natuurlijk ook weer niet te achterdochtig zijn, maar de anekdote zou geloofwaardiger overkomen als ze verteld zou zijn van een van de *minor poets* uit de eerste helft van de negende eeuw. Hoe dan ook, in de context van Xin Wenfang's biografische notitie is haar belangrijkste functie hoogstwaarschijnlijk het benadrukken van de diepe kloof tussen het geniale dichterschap van Li Taibai en het moeizame geploeter van Cui Hao (met uitzondering natuurlijk van zijn geniale uitschieter in Wuchang op de Toren van de Gele Kraanvogel).

Als de traditionele levensschets van Cui Hao meer verzinsel dan waarheid is, waar moeten we dan het materiaal zoeken voor zijn biografie? Dan blijft ons in zijn geval weinig anders over dan de poëzie zelf, waarbij we geholpen worden door de eigenaardigheid dat bij een Chinese gedicht de titel niet zozeer de inhoud van het gedicht aangeeft als wel de gelegenheid waarbij het gedicht geschreven is. De titels van Chinese gedichten kunnen heel lang en zakelijk zijn. Cui Haos vele gedichten over met gunsten overladen danwel in de steek gelaten vrouwen leveren daarbij niet veel informatie op; ze zijn te conventioneel van onderwerp, stijl en moraal om enige informatie op te leveren over zijn verhouding tot het andere geslacht of tot zijn politieke patroons. Moderne commentatoren doen dikwijls hun best tenminste enkele van deze gedichten

te vrijwaren van de beschuldiging van lichtzinnigheid door ze te willen lezen als satires op de groeiende macht van de Verheven Gade Yang en haar zusters tijdens de laatste jaren van de regering van keizer Xuanzong.³²

Ongeveer eenderde van de bewaarde gedichten, waaronder het gedicht op de Toren van de Gele Kraanvogel, zijn geïnspireerd door een bezoek aan verschillende plaatsen in het stroomgebied van de Yangzi en doen vermoeden dat Cui Hao als jonge man, zoals zovelen van zijn tijdgenoten, een *grand tour* heeft gemaakt door wat toen het Zuiden van China was. Het meest waarschijnlijk lijkt te zijn dat hij vanuit de hoofdstad Chang'an over de rivier de Han naar het huidige Wuchang is gereisd, en vandaar stroomafwaarts over de Yangzi naar het huidige Nanking. Na een bezoek aan verschillende toeristische hotspots in de huidige provincie Zhejiang zou hij dan daarna via Yangzhou teruggekeerd zijn naar zijn geboorteplaats Kaifeng. Tenminste één Chinese geleerde is van mening dat Cui Hao deze reis tenminste tweemaal gemaakt moet hebben: in sommige gedichten duidt de dichter zichzelf aan als een jongeman, in andere wekt hij de indruk wat ouder te zijn; in sommige gedichten toont hij zich zeer levenslustig en in andere meer berustend.³³ De betrokken geleerde veronachtzaamt daarbij echter de aanleiding van de gedichten: de vlotte schets van een verleidelijk treffen met meisjes van plezier vergt nu eenmaal een andere toon dan de waardige schildering van een ontvullende ontmoeting met een oude monnik; een lange beschouwing over de onvermijdelijke ondergang van alle aardse glorie valt allicht minder vrolijk uit dan het vooruitzicht op een vlotte thuisreis. Hoe dan ook, of Cui Hao het Zuiden nu één of twee maal heeft bezocht, het eerste bezoek moet hebben plaatsgevonden voor 744 want een van deze gedichten uit het Zuiden is al opgenomen in de *Guoxiu ji*.

In een andere groep gedichten beschrijft Cui Hao zijn activiteiten tijdens zijn ambtelijke bezigheden in het noordelijke grensgebied van de huidige provincies Hebei en Shanxi. Hieronder vallen gedichten die de regels leverden die door Yin Fan in zijn *Heyue yingling ji* zo werden geprezen:

Dolende ridders, in oude trant; voor de officieren in het leger

Als jongeman hield hij, vol dapperheid,
Van krijgsgeweld en van gewaagde plannen.
Hij reed de poort uit met getrokken zwaard:
Een eenzaam fort was rondom ingesloten!
Hij joeg de vijand na tot bij de Liao
En keerde in galop terug naar Yuyang -
Beschadigd was zijn gouden maliënkolder,
Aan flarden was zijn sabelbonten mantel.
Maar nu weer thuis beoefent hij de jacht,
Zijn pijlen vliegen rapper dan een vogel.

Het veld is wijd maar valk en hond zijn snel,
Het gras wast hoog, dus vos en haas zijn vet.
Twee zegelkoorden hangen van zijn gordel,
Wanneer hij omziet bliksemen zijn ogen:
„Hoe haalt de slachting van vandaag, zegt hij,
Het bij het volgen van mijn generaal!”³⁴

Voor Wang Weigu

Met dertig al een generaal der Garde,
Sinds vroegste jeugd steeds dienend aan de grens:
De lentewind waait door het korte gras -
Hoe vrolijk draven paarden bij de jacht!
Een pijl gepakt - en naar elkaar gekeken,
De stijve boog pas met een pees bespannen:
Op herten jagend in de diepste dalen
Drenkt men de paarden bij een bron in ‘t woud.
Te paard schenkt men elkaar in om te drinken
En in het veld snijdt men het rauwe vlees
Maar voor men nog een slok heeft kunnen nemen,
Bestoken de barbaren You en Yan.
Alarmsignalen komen zonder rusten,
Het stof der Hunnen reikt tot aan de hemel.
Men ijlt in volle draf naar het Noordoosten
En door één veldslag blijft de stad behouden.
De Keizer dankbaar heeft men ‘t leven veil -
Vanaf de oudheid geldt dit voor ons allen.³⁵

De plaatsnaam die gebruikt wordt in een van deze gedichten (*Na afsluiting van rechtszaken in Dingxiang; in de stijl van Tao Yuanming*) doet vermoeden dat Cui Hao in de vroege jaren veertig werkzaam was in deze barre contreien.³⁶ Ofschoon Tao Yuanming (365-427) vooral beroemd is gebleven als de dichter van de genoegens van het ambteloze leven als hereboer, beschrijft Cui Hao in dit gedicht nu juist hoe hij zijn ambtelijke plichten als rechter uitoefende in deze lastige landstreek met al zijn ethnische spanningen:

Toen ik als ambtenaar in Hedong werkte,
Werd ik ook eens naar Dingxiang uitgezonden.
In Dingxiang was de stad in rep en roer
Door rechtsgedingen van wat jonge schurken
Maar de notabelen hielden hun mond

En de prefect wist zich geheel geen raad.
Aanklachtsgeschriften vulden de burelen
En documenten stapelden zich op:
De kooplui waren voor 't gerecht gesleept,
De boeren had men van het veld gehaald.
Toen ik in deze zaak beslissen moest,
Heb ik hen zeer nauwkeurig ondervraagd.
't Zij groot of klein, ik hield me aan de feiten
En maakte geen gebruik van zweep of knoet.
Het was destijds het einde van de lente
En overal begon men met het ploegen.
Verliefde duiven koerden langs de paden
En naar de akkers leidde men het water.
Het volk in deze landstreek is gemengd,
De taal van Turk en van Chinees verschilt.
Ik vraag me af: Hoe komt er ooit een einde
Aan de ellenden van de grensbevolking?

Deze zelfkarakterisering als een zorgvuldig en scherpzinning rechter verschilt inmiddels wel heel erg veel van het latere beeld van de dichter als losbol en dronkenlap.

Omdat Cui Hao immers in 744 in de hoofdstad verbonden was aan de keizerlijke stoe-
terij, gaan de meeste moderne Chinese geleerden ervan uit, in tegenstelling tot Xin
Wenfang, dat Cui Hao's (eerste) reis door het Zuiden plaatsgevonden moet hebben
voor hij diende langs de noordgrens. Xin Wenfang kan echter zeer wel gedacht hebben
dat Cui Haos beste gedicht slechts geschreven kon zijn nadat Cui Hao door zijn verblijf
in het noorden zich ontdaan had van de frivole stijl van zijn jonge jaren.

Verschillende gedichten beschrijven oorden halverwege Kaifeng en Chang'an, maar we
mogen aannemen dat onze dichter die reis verschillende keren en in verschillende rich-
tingen heeft gemaakt.

Sommige gedichten kunnen echter preciezer worden gedateerd omdat ze geschreven zijn
voor met naam en toenaam bekende personen. Een van Cui Hao's vroegste gedichten is
waarschijnlijk *Een gedicht geschreven onder gebruikmaking van dezelfde rijmklank als
gebruikt door Secretaris Xu in zijn gedicht „'s Nachts dienstdoend“; toegezonden aan de
heren*. In dit gedicht beschrijft de dichter zichzelf als een jongeman op zoek naar een
baan.³⁷ Als deze „Secretaris Xu“ geïdentificeerd mag worden met Xu Jingxian, moet het
gedicht geschreven zijn tijdens de eerste jaren van de regering van keizer Xuanzong, want
alleen toen diende Xu Jingxuan in die rang in de hoofdstad.³⁸ Maar dat zou dan weer
inhouden dat Cui Hao wat vroeger geboren moet zijn dan de meeste moderne hand-
boeken ons willen doen geloven - die gaan ervan uit dat Cui Hao in 724 zijn *jinshi* exa-

men haalde en stellen zijn geboortjaar op 704 door eenvoudig twintig jaar af te trekken van 724. 695 lijkt echter waarschijnlijker als geboortedatum.

Tijdens de eerste jaren van de regering van keizer Xuanzong zou Cui Hao ook wel eens deel uitgemaakt kunnen hebben van de entourage van Li Fan (overl. 726), de prins van Qi. Li Fan, een oudere broer van de keizer, was een groot mecenas; ook Wang Wei genoot zijn gunsten. Een van de gedichten van Cui Hao draagt als titel *Bij het aanschouwen van een musicienne op een feestmaal ten huize van de prins van Qi* en laat zien dat Cui Hao wel degelijk het perfecte gedicht kon schrijven om een patroon te behagen:

De Tweede Maand, het midden van de lente:
In 's prinsen woning gaan de dagen lengen.
Een wilg omhuift de gouden kamer warmend,
De bloesem vult met geur de jade toren.
Ze neemt haar doos en kijkt eerst in de spiegel,
Ze stemt haar orgel en warmt ook het riet.
Haar enige verlangen is om weer
Met zang en dans haar meester te behagen!³⁹

Ongetwijfeld wilde niet alleen de musicienne maar ook de dichter niets liever dan zijn heer en meester plezieren.

Een gedicht van Cui Hao uit 723 laat zich lezen als een onverhulde sollicitatiebrief, en misschien geldt dat ook wel voor een gedicht uit 730; beide gedichten zijn gericht aan grenscommandanten.⁴⁰ Cui Hao's enige bewaarde aanbevelingsbrief moet geschreven zijn in 725 in Xiangzhou, het moderne Anyang.⁴¹ Voorzover de gedichten van Cui Hao ons dus iets vertellen over zijn leven duiden ze slechts een leven aan zoals dat door vele ambtenaren geleefd moet zijn, van uitblijvende aanstellingen en uitblijvende bevorderingen en met uiteindelijk slechts bescheiden posten in de hoofdstad na jaren dienst in uithoek en negorij. Gezien het genre hadden we misschien ook niet veel anders kunnen verwachten. Geen wonder dan ook dat traditionele en moderne geleerden uit oost en west dat saaie beeld graag opsieren met sappiger verhalen.

Het enige lichtpuntje is nog dat onze dichter waarschijnlijk niet alleen eerder werd geboren dan onze moderne naslagwerken ons voorspiegelen, maar dat hij ook nog later in leven was dan de dynastieke geschiedenis van de Tang ons wil doen geloven door te beweren dat Cui Hao overleden zou zijn in 754. Onder de bewaarde gedichten van Cui Hao bevindt zich namelijk ook een gedicht met als titel „Toegezonden aan Lu Xiang“:

Een reiziger kwam van de Ba-rivier
En zei dat jij stroomopwaarts verder voer:
De wind en golven waren kalm die dag
En Gaotang's regen was half opgeklaard.

De weg naar Shu bestaat geheel uit bergen
Terwijl zich de Rivier naar Jingzhou spoedt.
Gesteld dat ik je nu geen brief zou schrijven,
Wie kan je dan wel troosten in den vreemde?⁴²

Dit gedicht beschrijft Lu Xiang (700- ca. 760) als reizend over de Yangzi, door de Drie Kloven, naar Shu, de moderne provincie Sichuan. Nu had Lu Xiang gediend onder het „foute“ regime van de opstandeling An Lushan. Als straf werd hij daarop verbannen naar Guozhou in Sichuan. We weten dat hij daarheen afreisde stroomopwaarts over de Yangzi in het begin van 758. Indien Cui Haos gedicht betrekking heeft op deze reis van Lu Xiang - voorzover we weten diens enige reis naar Sichuan - moet Cui Hao dus nog in leven geweest zijn in 758, tenminste vier jaar na zijn officiële verscheiden. Toch geen geringe prestatie voor een ambtenaar met een matige carrière.

Dit afscheidscollege markeert niet slechts het bereiken van een bepaalde leeftijd en de overgang van salaris in pensioen, ook al word ik inderdaad binnenkort vijfenvijftig en maak ik dan gebruik van de FPU regeling. In mijn geval betekent het, omdat ik een andere baan heb aangenomen, ook een daadwerkelijk vertrek uit Leiden, waar ik sinds mijn aankomst als student in 1963 steeds met plezier heb gewoond en gewerkt. *Partir c'est mourir un peu* schijnen de Fransen te zeggen, en het leek me daarom passend om te bezien hoe in een concreet geval de posthume reputatie van een dichter zich loszong van de harde gegevens over zijn kleurloze ambtelijke loopbaan. Het is goed om te bedenken dat het blijkbaar niemand gegeven is om na zijn vertrek zijn reputatie in de hand te houden - maar ik wil wel bekennen dat het me zeer zou verbazen wanneer bij terugkeer in Nederland me zou blijken dat men zich mij zou herinneren, voorzover men zich mij herinnert, als gokker, drinkebroer en rokkenjager.

Ik heb mij niet gewaagd aan een overzicht van de ontwikkeling van de Chinese literatuurgeschiedenis gedurende de laatste vijftig jaar. Toen ik met mijn onderzoek begon in de vroege jaren zeventig, waren literatuurbeoefening en literatuurgeschiedenis in de Chinese Volksrepubliek door de Culturele Revolutie nonexistent. Ook in Taiwan gold een strikte censuur. Er valt op de regimes in beide landen nog steeds het nodige aan te merken, maar de situatie is in de afgelopen decennia onherkenbaar veranderd. De literatuur bloeit als nooit tevoren, en het literatuurwetenschappelijk onderzoek is zo produktief dat geen mens nog de publikaties in welk onderwerp dan ook kan bijhouden. Bibliotheken waarvan het bestaan jarenlang werd ontkend zijn

weer opengesteld, en materiaal dat vroeger nergens te vinden was is nu in herdruk overal verkrijgbaar. Boekhandels in de Volksrepubliek geven zich tegenwoordig zelfs moeite om hun boeken te slijten. Bovendien, de vernietiging van traditionele vormen van theater en voordrachtskunst, die vaak in nauw verband stonden met religieuze rituelen, blijkt niet zo totaal geweest te zijn als lang werd aangenomen. China leek toen een dode cultuur, nu is het al weer sinds jaren springlevend.

Ik heb zeer bewust afgezien van een beschouwing over de huidige hogeronderwijspolitiek of het beleid ten aanzien van de letteren. Te vaak ontaard zo'n beschouwing in een klaagzang, en daarvan hebben we er in het recente verleden al genoeg gehoord. Er is weinig reden om zich vrolijk te maken over een minister van onderwijs die de noodklok luidt over het wetenschappelijk onderzoek en vervolgens tien miljoen nieuw geld weet vrij te maken (in 2003) - terwijl in dezelfde week zijn collega voor economische zaken een miljard ter beschikking stelt voor de ontwikkeling van informatietechnologie. De Nederlandse universiteiten zijn echter nog altijd, zeker voor het vaste personeel, paradijselijke oorden in vergelijking met de academische werkomstandigheden in vele ons omringende landen. Natuurlijk zijn er ook de nodige zaken waar ik mij aan erger, maar meer dan vele van mijn collega's ben ik in de gelegenheid geweest om er ook iets aan te doen, en als ik dat niet steeds gedaan heb in die mate als ik van mijzelf verwachtte, moet ik dat in de eerste plaats mijzelf verwijten. De Universiteit Leiden heeft mij alle kansen gegeven, vrijwel vanaf mijn aankomst als student, en ik kan haar daarvoor slechts dankbaar zijn.

Aantekeningen

1. De politieke geschiedenis van deze periode wordt helder beschreven door Denis Twitchett, „Hsüan-tsong (reign 712-756)“, in Denis Twitchett, red., *The Cambridge History of China*, Volume 3, *Sui and T'ang China 589-906*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979: 333-463.
2. Een uitstekende algemene inleiding tot de poëzie van de Hoge Tang wordt geboden door Stephen Owen, *The Great Age of Chinese Poetry. The High T'ang*, New Haven/London: Yale University Press, 1981. Een uitvoerige keuze in Nederlandse vertaling uit het werk van deze dichters wordt geboden in W.L. Idema, *Spiegel van de klassieke Chinese poëzie. Van het Boek der Oden tot de Qing-dynastie*, Amsterdam: Meulenhoff, 1991, pp. 269-345. Voor een korte kenschets van deze dichters en een bibliografie van de belangrijkste studies en vertalingen in westerse talen, zie Wilt Idema en Lloyd Haft, *Chinese Letterkunde, een inleiding*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 1996, i.h.b. pp. 117-21; pp. 325-26.
Pauline Yu, „Charting the Landscape of Chinese Poetry,“ in *Chinese Literature Essays Articles Reviews* 20 (1998), pp. 71-88 betoogt dat Wang Wei, Li Taibai en Du Fu pas in de vijftiende eeuw, met het verschijnen van Gao Bings (1350-1423) uiterst invloedrijke bloemlezing *Tangshi pinhui* (Geclassificeerd compendium van Tang poëzie), definitief hun onaantastbare canonische positie verwierven als de vertegenwoordigers bij uitstek van de poëzie van de Hoge Tang.
3. Pauline Yu, 1998, pp. 74-75 vestigt de aandacht op de hoge status van Cui Haos poëzie tijdens zijn leven.
4. Wan Jingjun, ann., *Cui Hao shi zhu, Cui Guofu shi zhu*, Shanghai: Shanghai guji chubanshe, 1982 is de enige moderne geannoteerde uitgave van de gedichten van Cui Hao. Chen Bohai en Zhu Yi'an, reds., *Tang shi shulu*, Jinan: Qi Lu shushe, 1988, pp. 218-19 biedt een overzicht van de gedrukte edities uit de Ming-dynastie (1368-1644); de oudste van deze uitgaven is van 1515. In de *Quan Tang shi* vullen de gedichten van Cui Hao hfdsk. 130 (Peking: Zhonghua shuju, 1960, pp. 1321-30). Een groep van vijf gedichten die daarin niet is opgenomen (en ook ontbreekt in Wang Jingjun 1982), vindt men Chen Shangjun, *Quan Tang shi xushi*, in diens *Quan Tang shi bubian*, Peking: Zhonghua shuju, 1992, pp. 839-40.
5. Stephen Owen 1981, pp. 60-63.
6. W.L. Idema, „Een beroemd Tang gedicht“, in *Hollands Maandblad*, no. 331/332, 1975, pp. 56-58. Wayne Schlepp heeft de verschillende vertalingen van dit gedicht in westerse talen met elkaar vergeleken in zijn *Translating Chinese, a poem by Ts'ui*

Hao, North Harrow, Philip Ward, 1964. Hij beëindigt zijn beschouwing met een eigen bewerking van het gedicht, waarbij de setting is verplaatst van het midden van China naar de Amerikaanse Midwest.

7. Dat betekent natuurlijk niet dat deze ambtelijke levensberichten vrij zijn van omissies, overdrijvingen, verdraaiingen en allerlei andere vertekeningen. Een nauwgezette vergelijking van de geboden informatie met die in andere bronnen uit de betrokken periode blijft vanzelfsprekend noodzakelijk.
8. Deze formulering wekt de indruk dat Yuan Shaoliang de hoofdexaminator geweest zou zijn bij het examen waarbij Cui Hao slaagde voor het *jinshi* examen. Dat is echter niet het geval. Yuan Shaoliang bezette de eerste plaats op de lijst van geslaagden in het jaar waarin ook Cui Hao de graad van *jinshi* verwierf. Fu Xuancong, ann., *Tang caizi jiaojian*, dl. 5, Peking: Zhonghua shuju, 1995, p. 35.
9. Bao Zhao (ca. 414-466) en Jiang Yan (444-505) behoorden tot de belangrijkste dichters van de vijfde eeuw.
10. Fu Xuancong, comp., *Tang caizi zhuan jiaojian*, dl. 1, Peking: Zhonghua shuju, 1987, pp. 196-206.
11. De bronnen van elk van de biografieën worden nauwkeurig aangegeven door Fu Xuancong, in zijn *Tang caizi zhuan jiaojian*, 5 dln., Peking: Zhonghua shuju, 1987, 1989, 1990, 1990, 1995.
12. De bestaande studies naar de biografie van Cui Hao proberen de gebeurtenissen die genoemd worden in de notitie van Xin Wenfang te integreren met de gegevens die afgeleid kunnen worden uit Cui Hao's eigen werk, uit het literaire werk van tijdgenoten, en uit historische bronnen. Daarbij wordt zelden of nooit een systematisch onderscheid gemaakt ten aanzien van de betrouwbaarheid van de verschillende categorieën van bronnen. Pas wanneer de gegevens afkomstig uit deze verschillende bronnen elkaar nadrukkelijk tegenspreken, probeert de onderzoeker te bepalen welke bron de voorkeur verdient.
13. *Tangren xuan Tangshi*, Peking: Zhonghua shuju, (1958) 1960, pp. 125-189, i.h.b. p. 128, pp. 154-56. Gedichten gericht aan Cui Hao door Li Qi en Gao Shi (700-765) plaatsen Cui Hao ook in de vroege jaren vijftig in de Hoofdstad.
14. *Tangren xuan Tangshi*, p. 83.
15. Du Fu, *De verweerde boot. Klassieke Chinese gedichten*, vertaald en toegelicht door W.L. Idema, Amsterdam: Meulenhoff, 1989, 14, „Op een lentedag denkend aan Li Bai“.

16. Li Zhao, *Guoshi bu*, in Li Zhao e.a., *Tang Guoshi bu, Yinhua lu*. Shanghai: Shanghai guji chubanshe, 1979, p. 15.
17. Victor Mair, „Scroll Presentation in the T'ang Dynasty“, in *Harvard Journal of Asiatic Studies* 38 (1978), pp. 35-60.
18. Wang Jingjun 1982, pp. 32-33.
19. De regels drie en vier bevatten een toespel op de algemeen bekende ballade „Moerbeibomen op het pad“. Dit anonieme lied uit de tweede eeuw n.Chr. beschrijft hoe de knappe Qin Luofu alle mannen het hoofd op hol brengt. Wanneer de prefect haar probeert te verleiden met zijn rijkdom, poeiert zij hem af door hem te verzekeren dat haar eigen man eens zo rijk en aanzienlijk is. Een Nederlandse vertaling van „Moerbeibomen op het pad“ vindt men in Idema 1991, pp. 141-42.
20. Hu Yinglin, *Shisou*, Shanghai: Shanghai guji chubanshe, 1979, p. 186.
21. Ge Peiling, „Cui Hao shiji shulüe“, in *Wenxue luncong*, no.1, Henan Renmin chubanshe, 1983, p. 45.
22. Stephen Owen 1981, p. 60: „... the episode suggests a prank rather than a *faux pas*.“
23. Wan Jingjun 1982, pp. 40-41.
24. Fu Xuancong, *Tangdai shiren congkao*, Peking: Zhonghua shuju, 1980, pp. 76-77. Tijdens de Tang-dynastie konden kandidaten zich op verschillende wijzen kwalificeren voor een ambtelijke benoeming en het examenstelsel was slechts een van vele toegangswegen tot de bureaucratie. Het examenstelsel van de Tang-dynastie maakte onderscheid tussen verschillende graden bij het hoofdstedelijke examen: bij het examen voor de graad van *mingjing* werd men getoetst op kennis van de klassieken, terwijl bij het examen voor de graad van *jinsi* de nadruk viel op het creatieve talent van de geëxamineerde.
25. Tan Youxue, *Tang shiren xingnian kao*, Chengdu: Sichuan Renmin chubanshe, 1981, pp. 74-75.
26. W.L. Idema 1991, p. 411.
27. *Jiu Tang shu* 190b, „Wenyuan II“, Peking: Zhonghua shuju, 1975, pp. 5049-50. Deze beide hoofdstukken zijn geanalyseerd door Hans H. Frankel, „T'ang Literati: A Composite Biography“, in Arthur Wright and Denis Twitchett, eds., *Confucian*

Personalities, Stanford: Stanford University Press, 1962, pp. 65-83. Frankel concludeert dat deze twee hoofdstukken de beknopte biografieën bieden van de schrijvers die er niet in slaagden een hoge ambtelijke functie te verwerven en dat dikwijls „lichtzinnigheid“ wordt aangewezen als het daarvoor verantwoordelijke karaktergebrek.

28. Li Tian (962?-1051?), *Gaiwen lu*, geciteerd in Zhou Xunchu, comp., *Tangren yishi huibian*, Shanghai: Shanghai guji chubanshe, 1995, p. 603. Een Nederlandse vertaling van Li Bai's gedicht „Bij de beklimming van het Feniksterras in Jinling“ vindt men in W.L. Idema 1991, p. 306.
29. Wang Zhongyong, ann., *Tangshi jishi jiaojian*, Chengdu: Ba Shu shushe, 1989, p. 549.
30. Guo Shaoyu, ann., *Canglang shihua jiaoshi*, Peking: Renmin chubanshe, 1983, pp. 196-98.
31. Chen Youqin, „Guanyu Cui Hao di Huanghelou shi“, in zijn *Wengou ji*, Peking: Zhonghua shuju, (1959) 1964, pp. 72-74; Ge Peiling, „Huanghelou xintan“, in *Tangdai wenxue luncong*, Shaanxi Renmin chubanshe, 1985, pp. 109-16; Tang Gaocai, ed., *Tangshi jianshang cidian*, Shanghai: Shanghai guji chubanshe, 1983, pp. 196-98. Zie ook Pauline Yu, 1998, pp. 74-75.
32. Zie bijv. Wan Jingjun 1982, pp. 22-23, „Luyi pian“; pp. 24-27, „Handan gongren yuan“; pp. 39-40, „Xiangfeng xing“.
33. Ge Peiling 1983, pp. 46-48; pp. 55-56.
34. Wan Jingjun 1982, pp. 2-3.
35. Wan Jingjun 1982, pp. 1-2.
36. Wan Jingjun 1982, p. 9-10. Fu Xuancong 1980, pp. 70-75; Fu Xuancong 1987, pp. 199-202; Tan Youxue 1981, pp. 82-84; Ge Peiling 1983, pp. 51-54. In de vroege jaren veertig genoot Cui Hao de patronage van Du Xiwang, de vader van Du You (735-812).
37. Wan Jingjun 1982, pp. 38-39.
38. Tan Youxue 1981, pp. 73-74.
39. Wan Jingjun 1982, pp. 33-34.

40. Wan Jingjun 1982, pp. 30-32.
41. Deze brief is bewaard in Wang Dingbao, *Tang zhiyan*, Shanghai: Shanghai guji chubanshe, 1978, p. 69. In hetzelfde hoofdstuk schrijft Wang Dingbao ten onrechte nog een andere brief toe aan Cui Hao, zie Fu Xuancong 1980, pp. 68-70.
42. Wan Jingjun 1982, p. 36.

